

Το Γρηγοριανό μέλος. Μια μουσική ανάμνηση από το παρελθόν των δυο Χριστιανικών παραδόσεων και της μίας Εκκλησίας

[Πολιτισμός](#) / [Μουσική](#)

[Ηλίας Λιαμής, Σύμβουλος Ενότητας Πολιτισμού](#)

Το Γρηγοριανό μέλος

**Μια μουσική ανάμνηση από το παρελθόν των δυο Χριστιανικών παραδόσεων και της μίας Εκκλησίας
Αισθητική και θεολογική προσέγγιση**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Γρηγοριανό μέλος ή αλλιώς Γρηγοριανό άσμα, αποτελεί την επίσημη λατρευτική μουσική της Δυτικής Χριστιανικής παράδοσης αλλά, και, κατά γενική ομολογία των ιστορικών της μουσικής, τη βάση όλου του υπέροχου οικοδομήματος της Δυτικής έντεχνης μουσικής. Παρουσιάζει μια εκπληκτική αντοχή στο χρόνο, ενώ οι πολυάριθμες δισκογραφικές εκδόσεις αποδεικνύουν πως βρίσκει τεράστια ανταπόκριση σε όλες τις ηλικίες, ανεξαρτήτως θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Νεαροί σπουδαστές μουσικής συγκροτούν σύνολα ερμηνείας Γρηγοριανού μέλους, ενώ συναυλίες του μουσικού αυτού είδους παρουσιάζονται σε όλον τον κόσμο.

Είναι γνωστό πως στην Τέχνη και ιδιαίτερα στη μουσική, ο χρόνος αποτελεί ένα από τα ασφαλέστερα κριτήρια ποιότητας. Με το δεδομένο αυτό, το Γρηγοριανό μέλος, σε μια ιστορική διαδρομή 14 αιώνων, αναδεικνύεται ως ένα από τα λαμπρότερα επιτεύγματα του παγκόσμιου πολιτισμού.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Του Γρηγοριανού μέλους προηγήθηκε το Αμβροσιανό μέλος, δηλαδή η εκκλησιαστική λατρευτική μουσική που διαμόρφωσε ο Άγιος Αμβρόσιος, επίσκοπος Μεδιολάνων, τον πέμπτο περίπου αιώνα μετά Χριστόν. Βρισκόμαστε στα πρόθυρα της δημιουργίας του Δυτικού Χριστιανικού κόσμου. Ο Άγιος Αμβρόσιος γνωρίζει την εκκλησιαστική μουσική της Ανατολής στο πρώτο της ξεκίνημα. Γνωρίζει πως αποτελεί ένα μουσικό μείγμα με εβραϊκές, αρχαιοελληνικές, αλλά και πάμπολλες εθνικές μουσικές παραδόσεις. Κυρίως όμως γνωρίζει την παιδαγωγική σημασία της μουσικής, όπως την έχει διατυπώσει η αρχαιοελληνική παράδοση και την βαθιά επίδραση που μπορεί να έχει η μουσική στις ψυχές των πιστών της νέας θρησκείας της αγάπης. Χωρίς αμφιβολία είναι λάτρης και γνώστης της μουσικής. Παράλληλα, είναι ποιμένας με πλήρη επίγνωση των συνθηκών-κοινωνικών πολιτιστικών και πνευματικών- της Δυτικής Ευρώπης, τις οποίες είναι

υποχρεωμένος να σεβαστεί, προκειμένου να μπολιάσει σε τεράστιους πληθυσμούς τα νέα πνευματικά και καλλιτεχνικά δεδομένα.

Με ποιμαντική διάκριση αλλά και σαφείς στόχους, ο Άγιος Αμβρόσιος δεν έρχεται σε ρήξη με τις τοπικές μουσικές παραδόσεις. Σταδιακά και συστηματικά, σεβόμενος την ποικιλία και τις ιδιαίτερες προϋποθέσεις των πληθυσμών, διαμορφώνει μία μουσική, μέσω της οποίας ελπίζει να διοχετεύσει στο νεοσύστατο Χριστιανικό ποίμνιο τις βασικές δογματικές και ηθικές αξίες του Χριστιανισμού. Χωρίς αμφιβολία, το καλλιτεχνικό δημιούργημα του Αγίου Αμβροσίου αποτελεί ένα από τα βασικότερα εργαλεία Χριστιανικής ιεραποστολής στην Δυτική Ευρώπη, μια περιοχή, η οποία αναστατώνεται από μετακινήσεις των βόρειων βαρβαρικών φύλων, τα οποία τελικώς καταλύουν το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος, με σημαντικότερες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές επιπτώσεις. Οι βόρειες φυλές διαθέτουν σαφώς ένα χαμηλότερο μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Είναι όμως άνθρωποι διψασμένοι για γνώση και αποφασισμένοι να ανοίξουν μια νέα σελίδα στην ιστορία τους. Το Αμβροσιανό μέλος αποτελεί την πρώτη καλλιτεχνική του μύηση στην Χριστιανική πνευματικότητα.

Οι συγκρούσεις ολοένα και αυξάνουν και η Δυτική χριστιανοσύνη κινδυνεύει να εμπλακεί στις διαρκώς αναφυόμενες διασπάσεις και ανταγωνισμούς. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, έρχεται η μορφή του Πάπα Γρηγορίου του Α΄, επισκόπου Ρώμης, στα τέλη του έκτου αιώνα, η οποία θα επηρεάσει καταλυτικά τις εξελίξεις στη Δυτική Ευρώπη. Έχει αρχίσει ήδη μία από τις μακροβιότερες περιόδους της ιστορίας της, η περίοδος του Μεσαίωνα, περίοδος γεμάτη αντιφάσεις, για την οποία τα στοιχεία είναι ελάχιστα. Είναι όμως βέβαιον πως πρόκειται για περίοδο στην οποίαν κυοφορούνται όλα τα κατοπινά επιτεύγματα της Αναγέννησης.

Ο πάπας Γρηγόριος κινείται στη γραμμή του Αγίου Αμβροσίου: Έχει επίγνωση των αναγκών, κοινωνικών και πνευματικών, με μεγαλύτερη ανάγκη εκείνη της ενοποίησης του εκκλησιαστικού σώματος. Το εγχείρημα δεν είναι καθόλου εύκολο. Χωρίς κεντρική πολιτική διοίκηση, με μία πανσπερμία θρησκευτικών παραδόσεων και ειδωλολατρικών εθίμων, με διαρκείς συγκρούσεις και πολεμικές συρράξεις, φτώχεια, μαγεία, εξαθλίωση, ασθένειες, αλλά και δίψα για εξέλιξη, οι πληθυσμοί της Δυτικής Ευρώπης αναμένουν δυνάμεις που θα τους ενώσουν. Μέσα σε καταστάσεις απόλυτης αμορφωσιάς και αναλφαβητισμού, η μουσική του πάπα Γρηγορίου, το Γρηγοριανό μέλος, αποδεικνύεται καταλύτης των θρησκευτικών αλλά και αισθητικών εξελίξεων. Το βιβλίο με τους ύμνους που διαμόρφωσε -το οποίο, κατά την παράδοση, έδωσε με χρυσή αλυσίδα στην τράπεζα της βασιλικής του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη- απετέλεσε ουσιαστικά τον πρώτο συνεκτικό δεσμό της ενωμένης Ευρώπης. Ο πάπας Γρηγόριος επέβαλε την μουσική αυτή ως

υποχρεωτική σε όλες τις Χριστιανικές εκκλησίες της Δύσης. Το Γρηγοριανό μέλος έγινε φορέας ενός οράματος, του οράματος της ενωμένης Χριστιανικής Ευρώπης. Συγχρόνως, η μουσική αυτή μεταλαμπάδευσε στη Δύση το ήθος της Ανατολικής Χριστιανοσύνης. Διότι, δεν πρέπει να ξεχνούμε πως κάθε μουσική, όπως με απόλυτη βεβαιότητα υποστήριξαν οι αρχαίοι Έλληνες, αποτελεί φορέα ήθους και ρυθμιστή φρονήματος και ηθικής στάσης.

Ο πάπας Γρηγόριος απεδείχθη, όχι μόνον ποιμένας με επίγνωση των ποιμαντικών αναγκών της εποχής του, αλλά και βαθύς γνώστης όλων του υλικού της ανατολικής χριστιανικής μουσικής, των μουσικών συνθηκών που συνάντησε και της δύναμης της μουσικής αυτής καθ' εαυτής. Το δημιούργημα του εμπεριέχει προδιαγραφές που επιβεβαιώνουν, τόσο τους πνευματικούς, όσο και τους καλλιτεχνικούς οραματισμούς του.

[page_end]

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Το Γρηγοριανό μέλος είναι μουσική της μίας μελωδίας. Είναι μουσική μονοφωνική. Ενώ το άκουσμα του μουσικού αυτού είδους, της μονοφωνίας, μπορεί επιφανειακά να ακούγεται φτωχό, κρύβει μια τεράστια δύναμη. Η μονοφωνική μουσική, πέραν των μεγάλων ερμηνευτικών της απαιτήσεων, έχει την ιδιότητα να κρατά την προσοχή ενοποιημένη, αδιάσπαστη, προσηλωμένη σε μια μελωδική γραμμή. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα μελωδικό ταξίδι, χωρίς περισπασμούς.

Αυτό που επίσης διατήρησε ο πάπας Γρηγόριος στη μουσική του, μένοντας πιστός στην νοοτροπία της Ανατολής, είναι η υποταγή της μουσικής στον λόγο. Η Γρηγοριανή μουσική, όπως και το Βυζαντινό μέλος, αποτελεί φορέα του λόγου και δημιουργεί στον ακροατή της ψυχικές και πνευματικές προϋποθέσεις, ώστε να αποδεχθεί νοήματα. Στο Γρηγοριανό μέλος, όπως και στην Βυζαντινή μουσική, ο λόγος δεν πνίγεται, δεν διαλύεται, αλλά κυριολεκτικά διεισδύει στην ψυχή, η οποία, μέσω του μουσικού ήχου, είναι πλέον δεκτική και πρόθυμη να κατανοήσει και να μεταρσιωθεί. Η Χριστιανική λατρεία απευθύνεται και στον νου και επιδιώκει να κατευνάσει τις συναισθηματικές εξάρσεις και τις μυστικιστικές εκστάσεις, οδηγώντας την ύπαρξη σε μία ισορροπία όλων της των κέντρων. Μόνον μια τέτοια κατάσταση εγγυάται την προσέγγιση μιας άλλης κατάστασης, ενός άλλου κόσμου που διαπνέεται από αιώνιες αρχές και ισορροπίες.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η επιλογή του πάπα Γρηγόριου να αποφύγει την χρήση μουσικών οργάνων. Έμεινε πιστός στην Ανατολική μουσική παράδοση, που θέλει την φωνητική μουσική ως την υπέρτατη μουσική έκφραση.

Αυτό που επίσης έρχεται από την Ανατολή είναι η αντιφωνία, δηλαδή η εναλλάξ εκτέλεση ύμνων από δύο διαφορετικούς χορούς, στους οποίους συχνά περιλαμβάνεται ολόκληρο το εκκλησίασμα, χωρισμένο σε δύο ομάδες, τη δεξιά και την αριστερή, οι οποίες κατευθύνονται από τον χειρονόμο, δηλαδή εκείνον που με κατάλληλες χειρονομίες κατευθύνει τη φωνή των μελών του χορού και δίνει τις μουσικές οδηγίες. Άλλωστε, την περίοδο αυτή, η μουσική σημειογραφία βρίσκεται στο πρώτο της ξεκίνημα και η μεγάλη πλειοψηφία των πιστών δεν έχουν καμία απολύτως πρόσβαση σε γραπτό μουσικό κείμενο. Έτσι, αυτός ο ρόλος, που

αποτελεί τον προπομπό του μαέστρου, αποδεικνύεται καθοριστικός, ώστε όλοι να αισθάνονται ότι μετέχουν. Ακριβώς αυτή η ανάγκη της συμμετοχής όλων των πιστών, έγινε η αιτία ώστε το Γρηγοριανό μέλος να αποτελέσει μεγαλειώδες μνημείο απλότητας, λιτότητας και θαυμαστής περιεκτικότητας.

Η μελωδική γραμμή του Γρηγοριανού μέλους θυμίζει έναν ήρεμο και μεγαλόπρεπο κυματισμό. Οι φθόγγοι του δεν βιάζονται, δεν σπεύδουν να έρθουν ο ένας μετά τον άλλον με αγωνία και βιασύνη. Κάθε στιγμή, ο μουσικός φθόγγος μοιάζει να είναι ο τελευταίος, μέχρι που ήρεμα προσφέρει τη θέση του στον επόμενο. Το πλάτος της μουσικής γραμμής είναι περιορισμένο, χωρίς απότομες εκτοξεύσεις και καταβυθίσεις. Ο ακροατής αισθάνεται να ταξιδεύει σε μια μουσική θάλασσα, χωρίς να του δημιουργείται καμία απειλή και καμία αγωνία και είναι βέβαιος πως στον μουσικό αυτόν κόσμο κυριαρχεί η θεϊκή παντοδυναμία και η ασφαλής θεία πρόνοια. Απλότητα ώστε να μην αποθαρρύνεται ο απλός άνθρωπος να συμμετάσχει, σε συνδυασμό με αισθητικό και θεολογικό βάθος αποτελούν τα δύο βασικά στοιχεία του Γρηγοριανού μέλους.

ΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΑΝΟ ΜΕΛΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΕΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ

Πέραν αυτών, το Γρηγοριανό μέλος, ως ένα μουσικό κείμενο γραμμένο στην λατινική γλώσσα, απετέλεσε δύναμη πολιτιστικής ενοποίησης. Ο πάπας Γρηγόριος επέβαλε την υποχρεωτική χρήση της λατινικής γλώσσας στη λατρεία της δυτικής Χριστιανοσύνης, γεγονός που διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα. Ουσιαστικά, το Γρηγοριανό μέλος αντικατέστησε χιλιάδες τόμους βιβλίων, καθώς σε εποχές με αδύνατη την πρόσβαση στο οποιοδήποτε γραπτό κείμενο, τεράστιες μάζες πληθυσμού μνήθηκαν σε μια γλώσσα, ικανής να περιγράψει θεολογικές έννοιες και φιλοσοφικό στοχασμό. Είναι γεγονός, πως το κείμενο αυτό δεν ήταν απόλυτα προσβάσιμο σε μεγάλες μάζες παντελώς αμόρφωτων ανθρώπων, όπως επίσης και πως η γνώση της λατινικής απετέλεσε προνόμιο εξουσίας του κλήρου. Μόνον όμως αν έχουμε επίγνωση του απίστευτου αριθμού τοπικών διαλέκτων και την, εξαιτίας αυτού του γεγονότος, διάσπαση της Δυτικής κοινωνίας, είμαστε σε θέση να εκτιμήσουμε την τεράστια πολιτιστική προσφορά του μουσικού αυτού έργου.

Το γεγονός αυτό είχε βέβαια και το ανάλογο κόστος. Στη Ρώμη και τον επίσκοπό της συγκεντρώθηκε όλη η εξουσία αλλά και η ευθύνη των εξελίξεων σε πολιτικό, καλλιτεχνικό, φιλοσοφικό και επιστημονικό επίπεδο. Και ενώ οι συνθήκες του Μεσαίωνα ίσως και να επέβαλαν μια τέτοια λύση, ο συγκεντρωτισμός αυτός, με το πέρασμα των αιώνων, οδήγησε σε εκκλησιαστική δυσλειτουργία, οδηγώντας τα πράγματα στην οδυνηρή διάσπαση του Χριστιανικού κόσμου, που βιώνουμε μέχρι σήμερα.

[page_end]

ΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΑΝΟ ΜΕΛΟΣ ΩΣ ΚΑΤΑΛΥΤΗΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

Θεματοφύλακας αλλά και εργαστήριο του Γρηγοριανού μέλους υπήρξε ο μοναχισμός. Ο χώρος που καλλιεργήθηκε με τρόπο συστηματικό και θαυμαστό το Γρηγοριανό μέλος ήταν τα μεγάλα μοναστήρια της Δύσης. Αυτοί οι χώροι έμελλε να αποτελέσουν και τη μήτρα γέννησης της μετέπειτα έντεχνης Ευρωπαϊκής μουσικής. Πώς όμως έγινε αυτό;

Ανάμεσα σε χιλιάδες μοναχούς όλων των θρησκευτικών ταγμάτων, ήταν επόμενο να βρεθούν και οι λίγοι, οι εξαιρετικοί, οι ταλαντούχοι, οι εφευρετικοί, εκείνοι που θα ήταν σε θέση και θα τολμούσαν να καινοτομήσουν και να πειραματιστούν, πλουτίζοντας την παγκόσμια μουσική με πρωτόγνωρα στοιχεία. Σταδιακά, και πάντοτε υπό την αυστηρότητα της Εκκλησίας και την καχυποψία της απέναντι σε κάθε είδος νεωτερισμού, το Γρηγοριανό μέλος προσέφερε λαμπρό πεδίο δοκιμών για πλουσιότερο ήχο, αυτό που η ιστορία της μουσικής κατέγραψε ως *organum*, μέσω του οποίου γεννήθηκε το μεγαλύτερο μουσικό κατασκεύασμα της ανθρώπινης ιστορίας, η πολυφωνία. Με δειλά βήματα στην αρχή αλλά και με μία ραγδαία εξέλιξη, ταλαντούχοι μουσικοί – μοναχοί άρχισαν να πειραματίζονται πάνω στους συνδυασμούς των ήχων. Ήταν φυσικό επακόλουθο, η απόλυτη μονοφωνία να δώσει σταδιακά τη θέση της στο πολυφωνικό άκουσμα. Είναι η στιγμή που η μουσική χειραφετείται από την εκκλησιαστική εποπτεία και τραβάει πλέον το δρόμο της ως ένα ανεξάρτητο καλλιτεχνικό δημιούργημα. Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε την απίστευτη έκπληξη των ανθρώπων, των συνηθισμένων στην μία και λιτή μελωδική γραμμή, να ανακαλύπτουν ξαφνικά το πολυφωνικό άκουσμα. Πρέπει να ήταν μια συγκλονιστική εμπειρία, όταν στο ανθρώπινο αυτί εισέβαλε ο σύνθετος και περίπλοκος μουσικός ήχος, διεγείροντας απίστευτες συναισθηματικές και αισθητικές αντιδράσεις.

Η μουσικολογία χωρίζει τη νέα αυτή περίοδο σε δύο φάσεις : Πρώτα την παλαιά μουσική, την *ars antiqua*, όπου έχουμε τους πρώτους πειραματισμούς συνδυασμού φθόγγων. Ταχύτατα όμως εισέβαλε στην ανθρώπινη καλλιτεχνική ιστορία η νέα τέχνη, η *ars nova*, όπου πλέον, οι πρώτοι πειραματισμοί δώσανε τη θέση τους σε μια απίστευτη παραγωγή πολυφωνικής μουσικής, η οποία έφτασε σε δυσθεώρητα ύψη εφευρετικότητας και αισθητικής.

Όλα όμως έχουν το κόστος τους: Ο λόγος διασπάστηκε, οι λέξεις χάθηκαν, οι συλλαβές επεκτάθηκαν τόσο πολύ, που τα νοήματα των ύμνων δεν ήταν πλέον προσβάσιμα. Η μουσική αποκόπηκε από την λογική λατρεία, βγήκε έξω από τον ναό και τράβηξε την δική της πορεία

ΓΡΗΓΟΡΙΑΝΟ ΜΕΛΟΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ: ΚΟΙΝΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ

Πολλοί πιστεύουν ότι η Βυζαντινή μας μουσική παρέμεινε μονοφωνική - ή ακριβέστερα ετεροφωνική, καθώς έχουμε το *ison*-, επειδή δεν πρόλαβε να εξελιχθεί. Η άποψη αυτή δεν μπορεί να αποδειχθεί, όταν μάλιστα είναι δεδομένη η σοφία της Ανατολής, η οποία πάντα γνώριζε πως η πνευματική προσήλωση και η προσευχή κινδυνεύουν από την πολυπλοκότητα των ήχων. Άλλωστε, η Ανατολή είχε πολλές ευκαιρίες να εξελιχθεί, ακόμη και σε κατάσταση δουλείας. Και στην καθ' ημάς Ανατολή υπάρχουν πολυφωνικά δείγματα ύμνων του 15ου και του 16ου αιώνα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία όμως έκανε μια επιλογή, τόσο αισθητική όσο λειτουργική και πνευματική: Να διατηρήσει την δύναμη των λειτουργικών

κειμένων και να εκπληρώσει, με εργαλείο την μουσική, την ιεραποστολή της.

Την θέση αυτή διατήρησε ουσιαστικά και η Δυτική παράδοση. Απόδειξη αυτού του γεγονότος είναι η παρουσία του Γρηγοριανού μέλους στη Δυτική λατρεία ακόμη και μέχρι τις μέρες μας. Χωρίς αμφιβολία, εκπληκτικά θρησκευτικά έργα, με πολυπληθείς χορωδίες και υπέροχες ορχήστρες ακούστηκαν μέσα στους Δυτικούς ναούς. Τελικά όμως ο ναός δεν ξέπεσε στο επίπεδο μιας απλής αίθουσας συναυλιών. Το Γρηγοριανό μέλος συνεχίζει μέχρι σήμερα να είναι σταθερή αισθητική επιλογή της Δυτικής παράδοσης, όταν εκείνη θέλησε να αναζητήσει την ουσία, τον πυρήνα της Χριστιανικής πίστης και λατρείας, που δεν είναι άλλος από τη συγκέντρωση του νου και την προσήλωσή του στην επικοινωνία Θεού και ανθρώπων μέσω της έλλογης καρδιακής προσευχής.

Το Γρηγοριανό μέλος είναι κάτι ζωντανό, κάτι σημερινό και εμπερικλείει τη συγκίνηση και τη νοσταλγία μιας κοινής αισθητικής και πνευματικής εμπειρίας της ενωμένης Εκκλησίας των πρώτων χριστιανικών αιώνων. Ακόμη και ο μέσος ακροατής, ο μη ειδικός σε μουσικά και αισθητικά θέματα, θα αναγνωρίσει εύκολα την πνευματικότητα και το ήθος που περικλείει.

Συνεπώς, η Τέχνη, σε μια ακόμη περίπτωση, χωρίς βεβαίως να υπεισέρχεται σε δογματικά ή εκκλησιολογικά θέματα, απέδειξε πως μπορεί να ρίξει γέφυρες ανάμεσα στους ανθρώπους και να τους οδηγήσει στην συν - κίνηση προς ένα κοινό όραμα συνάντησης και διαλόγου, με κοινό ζητούμενο την αλήθεια, σε συνδυασμό με την υψηλή αισθητική εμπειρία. Γνωρίζουμε άλλωστε πως η πορεία είναι αμφίδρομη: Η αλήθεια γεννά καρπούς υψηλής αισθητικής, αλλά και το γνήσιο καλλιτεχνικό έργο μπορεί να προσανατολίσει τον νου προς την Αλήθεια.

Το Γρηγοριανό μέλος, ως καλλιτεχνικός καρπός της Δυτικής παράδοσης της μιας Εκκλησίας των δέκα πρώτων αιώνων, αλλά και ως ζωντανή λατρευτική μουσική μέχρι σήμερα, αποτελεί εμμέσως μια κλήση προς τη Δύση για επιστροφή._

<http://bit.ly/2LNGDv5>